

1. Bevezetés – A jogalkalmazás térigénye

A magyarországi jogalkalmazás szervezeti és építészeti sajátosságait feltáró kutatás a magyar jogrendszer modernizációjának *dologi feltételrendszerére*, ezen belül is elsősorban *építészeti térigényére* terjedt ki. Olyan speciális összefüggésrendszer alapján kívánta a magyar sajátosságokat feltérképezni, amelyek a jog és az építészet általában, de a korban fokozottan érvényesülő egymásra hatásában jelent meg.¹

A vizsgálat alapeleme a polgári kori államszervezet kiépítésének feltérképezése, változásának folyamata volt. Ebben az átalakulásban fontos szerepet kapott az *államhatalmi ágak elválasztása*.² Ennek az elvnek a realizálódása nyomán megvalósult a közigazgatási és az igazgatási struktúra szeparálása, ezek külön úton elindult modernizációja, amely megteremtette a sajátos funkcióhoz rendelt – működési-infrastrukturális feltételeket biztosító – épülettípusokat. Ennek eredményeképp karakteresen elvált egymástól az igazgatási³ és a bírósági épület.⁴ Mindkettő esetében – ahogy valamennyi épületnél – elengedhetetlen követelmény a funkciónak megfelelő kialakítás. Ez azonban nem pusztán építészeti kérdés, figyelembe kellett venni a szervezeti igényeket is. Hiszen az állami modernizáció, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás folyamatos alakulása és alakítása mindig átértékelte azok térigényét is. A kutatás építészettörténeti színezete ezt a reflexiót volt hivatott feltárni, azaz miként tükröződött a szervezet (legyen az igazgatási vagy igazságszolgáltatási) az épületek kialakításában. Ebben az aspektusban mind az alaprajzi, mind a homlokzati, azaz a külső kialakítás is vizsgálatot igényelt. Ez utóbbi nem pusztán stílustörténetileg, hanem a jogi kultúra részeként megjelenő szimbólumok elemzésén keresztül is bemutatható.⁵

Ez az építészettörténeti elemzés azonban egy mély és erőteljes jogtörténeti kutatást feltételezett, ugyanis az épület – amely mintegy kivétel a szervezetnek – csak úgy érthető meg, ha a jogi, strukturális alapokat is megértjük, megismerjük. Ez adta a kutatás *jogtörténeti vetületét*. Ezen a téren a szakma korábbi eredményeit – az igazságügyi szervezet és a közigazgatási struktúra kialakításának történetét – *új kontextusba* kellett helyezni, illetve mellettük az egyes *helyi folyamatok, a központi rendelkezések helybeli realizálódását* (pl. ténylegesen egy bíróság, vagy egy közigazgatási szerv megszervezését, elhelyezését) kellett feltárni. Ezeknek az új információknak a felderítése magában hordozta annak lehetőségét, hogy a korábbi jogtörténeti kutatások által festett kép jelentősen árnyalhatóvá válhasson, ekképp megérthetővé tették az építészeti teret is, azt a fizikai közeget, amelyben a jogszolgáltatás és jogalkalmazás működött, működni kényszerült.

A HUN-REN-ELTE (korábban MTA-ELTE) Jogtörténeti Kutatócsoport kutatási projektjének e szegmensében ez a jog- és építészettörténeti részkutatás arra a kérdésre kereste a választ, hogy mennyire lehetett *sajátos* a magyar jogrendszer, államszervezetet kiszolgáló építészeti tér.

Megyeri-Pálffi Zoltán*

A magyarországi jogalkalmazás szervezeti és építészeti sajátosságai a dualizmus korában

Az vált ebben a vizsgálatban érdekessé, hogy egy olyan korban, amelyben mind a kodifikációban, mind az építészetben a külhoni minták felé fordultak az alkotók, talá-lunk-e mégis sajátosan, a szuverenitásunkat is kifejező magyar megoldást.

Ez további kapcsolódó kérdések sorát vetette fel:

- a *mintakövetés* alapján megfogalmazhattak-e elődeink sajátosan magyar megoldást a közigazgatási és az igazságügyi szervezetben?
- voltak-e a modernizált és nemzetközi irányokba illeszkedő rendszerekben sajátosan magyar (tradicionális) elemek?
- hivatottak voltak-e arra a vizsgált közigazgatási és igazságügyi épületek, hogy a szuverenitás kifejezői legyenek?
- ha igen, milyen eszközökkel?

Összességében tehát az volt a feltárandó, hogy közigazgatási és bírósági épületeink mennyire tükrözték (és tükrözik ma is) vissza a modernizált rendszereinket, illetve mennyire tudtak sajátosan magyarrá válni egy historizáló, de uniformizáló közegben?

2. Szervezet- és elhelyezéstörténet fókuszában

A vázolt kutatás alkotmánytörténeti és építészettörténeti vetületeinek mindinkább fókuszba kerülő részeivé a *szervezettörténet* és az *elhelyezéstörténet* vált. Ezek olyan megvilágításba helyezték az Osztrák–Magyar Monarchia Magyar Királyságának államszervezetét, amely addig, ebből az aspektusból kevésbé volt vizsgált. Mivel az állami szervek (hatékony) működésének mindenkor feltétele a *megfelelő infrastrukturális háttér*, ezért érdemes volt ennek történeti alakulását vizsgálni, leginkább egy olyan korszak vonatkozásában, amikor a modern szervezetrendszer létrehozta és működésének feltételeit megalapozták.

Egyértelműen látszik, hogy az osztrák–magyar kiegyezéssel meginduló államszervezeti modernizációra *nagy*

* Megyeri-Pálffi Zoltán PhD, adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, ORCID: 0000-0003-1366-6963

hatással voltak a korszak európai tendenciái. Elsősorban meg kell említeni, hogy nem kevés késéssel – a II. József-féle próbálkozást követően – „csak” 1869-ben realizálódott az államhatalmi ágak elválasztásának elve Magyarországon.⁶ A kutatás közigazgatás-történeti kitekintéseiből kiviláglik az is, hogy a 19. század első éveiben Ausztriában és egyes német tartományokban közigazgatási reformokat hajtottak végre. Így a Német Császárságban a porosz (Steinschen-féle) 1808-as városrend (*Städteordnung*) és a 19. században kiadott községi törvények (*Kommunalgesetze*) létrehozták a községeket mint önálló közigazgatási egységeket, és megalapozták a városok kommunális önkormányzatát. Az ezzel együtt járó új jogkörök megerősítették a városi polgármester szerepét.⁷ A német területekhez hasonlóan, az osztrák örökös tartományokban is fokozatosan modernizálták a közigazgatást. Ennek egyik eleme például a polgármester új helyzete volt, amely a II. József-féle 1783 és 1786 közötti magisztrátusi reform (*Magistratsreform*) után formálódott ki. Majd az 1849-es „Ideiglenes Községi Törvény” (*Provisorisches Gemeindegesetz*) és az 1862-es községi törvény állított új közigazgatás-technikai feladatokat a polgárok és a községek elé.⁸ Mindez természetesen hatással volt az osztrák városháza-építészetre is, s az új közigazgatási viszonyoknak megfelelő városházák épültek.

Osszességében tehát olyan folyamatok indultak el a hozzánk legközelebbi nyugati térségben, amelyek révén erősítették az önkormányzatiságot, illetve megnőtt a polgármester szerepe.⁹

Ezek a „nyugati” átalakulások nemcsak a párhuzamoságot, hanem azt is erősítették, hogy a német nyelvterület államalakulataival összehasonlíthatók a haza viszonyok (akár jogtörténeti, akár építészettörténeti szempontból).

Az ekkorra szinte evidensnek ható, a hatalmi ágak szeparálását deklaráló tétel (*A bírói hatalom gyakorlásáról* szóló 1869. évi IV. törvénycikk. 1. §.) átrajzolta a magyar államszervezeti viszonyokat és struktúrát: a bírói hatalom kapcsán törvényi szinten *önállósult a jogszolgáltatás és a közigazgatás*. A két terület infrastrukturális háttérének biztosítása azonban csak kullogott a szervezeti modernizáció mögött.

A kutatásból jól látszik, hogy a korszak elején mind az önálló bírói, mind a saját, kifejezetten a célnak rendelt közigazgatási épületek *hiányoztak* a struktúrából. A mérleg nyelve a közigazgatási épületek felé billent, hiszen korábban ezekben folyt az igazságszolgáltatás, s jó néhány évtizedig (!) – ezt is a kutatás támasztotta alá: sok-sok év telt el, mire az állam és az önkormányzatok meg tudták teremteni a megfelelő székhelyeket (lásd törvényszéki paloták, városházák, megyeházák) – ezekben maradtak a bíróságok.

Az igazságügyi építkezések vonatkozásában megállapítható, hogy az 1869-es, majd 1871-es rendelkezések után szó szerint még csak *keresték a helyüket* az újonnan létrehozott állami (királyi) bíróságok.¹⁰ Az elhelyezés nehézséget okozott. Ezt jól alátámasztják az elmúlt évek bíróságtörténeti (monografikus) kutatásai.¹¹ Először az 1880-as évek második felétől kezdődően indult meg a törvényszéki szinten az építkezés: az ekkor emelt igaz-

ságügyi paloták praktikuma – amely nyugati példákban is tetten érhető – az egy tető alatt elhelyezett több fórum koncepciója volt. Nem véletlen, hiszen a törvényszéki székhelyen mindig volt járásbíró és büntetés-végrehajtási intézmény, valamint telekkönyvi hivatal, így anyagi-lag kedvezőbb volt egy komplexum építése.¹²

Az ekkor emelt igazságügyi épületek egy olyan magyar eljárási joghoz igazodtak, amely tulajdonképpen *a tervezési-építési idő alatt csak koncepcionálisan létezett*. Azaz már megépültek a törvényszéki paloták, mire megszületett az 1896. évi *Bűnvádi perrendtartás* (Bp.) és az 1911. évi *Polgári perrendtartás* (Pp.), amelyek a *korszerű eljárásjogi alapelveket* magukénak tudhatták.

A korábban épült bírói épületek az új eljárásjogot ki tudták szolgálni, köszönhetően – legalább – két dolognak: az alapelvek alkalmazásának koncepcionális kimondása és a nyugati minták követése.

Mivel, bár még nem ért révbe az eljárásjogi kodifikáció, már a korszak elején rögzítették:¹³ a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság elvei mentén készítik el az eljárásjogi törvényeket, és preferálják a társasbíráskodást, valamint helyet adtak az esküdtbíráskodásnak, ezért a korai bírói épületeink is ennek megfelelően épültek: tágas tárgyalási termekkel, elvonulósobákkal, ügyfelek várakozó tereivel, egyszerűen olyan terekkel, amelyek ki-elégítik a követelményeket.¹⁴

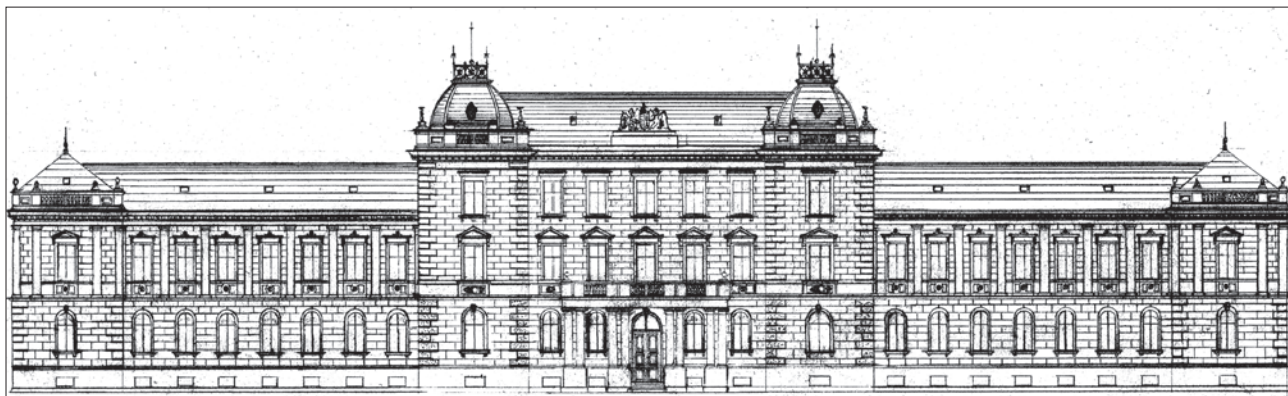
Osszefoglalva megállapítható, hogy a magyar jogintézményi fejlődés, és ennek működési háttérét biztosító infrastrukturális fejlesztés az európai tendenciákat követte, de a (mindkét értelemben vett) kiépítés – a minták sikeres felhasználásával – a saját körülmények diktálta „menetrenddel” valósult meg.

3. A magyar megoldások

A magyarországi közigazgatási és bírói épületek az építészeti megoldások tekintetében – a milyenség és a minőség értelmében *nagyon hasonlítanak egymásra* a régió és az országon belül egyaránt. A hasonlóságok mint „nagy megoldások” foghatók fel, amelyek a „kis megoldások”, azaz a *különbségek* mellett nyerneket értelmet. Ugyanis eltérések is kimutathatók, elsősorban olyanok, amelyek a szervezeti sajátosságokból fakadnak. E kettő viszonyrendszerében előzetesen megállapítható: az építészeti (nagy) megoldásokat, tételrendezéseket, stílust sikerrel tudtuk *adaptálni*, de e szervezeti (kis) megoldások miatt megvan a magyar karaktere a vizsgált épületeinknek.

3.1. Bírói épületek

Az igazságügyi építészetben a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosság eljárásjogi alapelvei köré fonódó megoldások alapvetően átrajzolták a bírói épületek térrendszerét.¹⁵ E fejlődés a francia majd a német területeken a 18. század végétől a 19. század második feléig volt meghatározó.¹⁶ A német nyelvterülethez fűződő magyar kapcsolatok, az ezek mentén kialakuló kulturá-

A debreceni Törvényszéki Palota második világháborúban elpusztult főhomlokzatának rajzi rekonstrukciója¹⁸

lis, gazdasági, politikai hasonlóságok, a magyarországi felsőoktatás hiányosságait pótló külföldi tanulmányok egyértelműen kedveztek e nyugati minták meghonosodásának. Konkrétan a bírósági épületekben alapelemméváló közlekedő és várakozó terek, valamint a tárgyalási és kiszolgáló helyiségsoportok *mintaszerűen* a magyarországi épületekben is megjelentek. Így a régió bíróságai nagyon hasonlóak. Ugyanakkor ez a hasonlóság megmutatkozik az országon belül is az állam mint egyazon építető miatt. Ennek köszönhetően funkcionális értelemben nehezen fedezhetők fel igazi helyi sajátosságok a magyar bírósági épületekben. Az építészeti-művészeti formálás vonatkozásában – a stílusválasztás kérdéseiben – már sokkal inkább adódnak helyi sajátosságok, mint például a magyaros szecesszió (lassú, és ha nem is hangsúlyos, de végül érzékelhető) térnyerése az igazságügyi épületeken.¹⁷

3.2. Közigazgatási épületek

A közigazgatási épületeknél a tendencia hasonló: a nyugati szervezeti és építészeti nagy megoldások megérkeznek Magyarországra a kapcsolatrendszerek következtében, a honi összkép viszont már nem annyira homogén, mert sokkal több esetben „magyarítják” a mintákat, köszönhetően annak, hogy az építetők ezek esetében az önkormányzatok, s nem az állam.

A törvényhatósági városi székházak vizsgálata jól rávilágított a kutatásban ezekre az „egyéniesítő” kis megoldásokra. Míg tehát a nagy – avagy mintakövető – megoldások minden székházban megjelentek, azaz a főbejárati-előcsarnok-díszlépcső-közgyűlési terem tér-és útvonalra mindenhol adott, addig a sajátosan magyar törvényhatósági és azon belül is változó helyi szervezeti struktúra nyomán a városházák „irodaház” traktusai már változatos képet mutatnak. Ugyanis ahány város, annyi hivatali szervezet alakult ki, s ezekhez eltérő preferenciák és presztízskívánalmak kapcsolódtak. Ekképp egyes hivatalokat (pl. erdészeti hivatal) nem minden városházán találunk meg, másokat (pl. rendőrség) különböző elhelyezésben.¹⁹

4. A magyar fejlődésben érezhető külföldi hatások

A magyar megoldások felvillantása kapcsán már szóba kerültek a külföldi kapcsolatok, s ezek révén feltűnővé váló hasonlóságok a nyugati és a magyar államszervezeti épületek között.

A kutatás alátámasztotta, hogy ezekhez az építészeti mintát egyértelműen Nyugatról hozták építészeink, tanulmányaiknak vagy eseti tanulmányútjaiknak köszönhetően.²⁰ Majd a magyar építészeti képzés megreformálása,²¹ valamint az építetők elvárásokat, így a szervezeti kialakítást befolyásoló jogi, valamint az architektúrát befolyásoló építészeti műveltség – a szakirodalom, a korszellem ismerete²² – is nagy hatással volt az itthoni építésekre.²³

Az úgyszintén nyugati mintákból táplálkozó kiegyezés utáni államszervezeti, illetve jogi modernizáció folyamatosan alakító tényezőként jelentkezett a vizsgált épületek tervezésében is. Izgalmas látni a tervrajzokon a változásokat! Kifejezetten érdekes, hogy az 1869. évi államhatalmi ágakat elválasztó törvényi rendelkezések következtében milyen funkcióváltáson ment át egy épület, jelesen a pesti Új Városháza, amely tervezése első pillanatában még fenyítő törvényszéki épületnek indult 1868-ban, majd mire elkészült, 1875-ben városházaként nyitották meg.²⁴ Az igazságügyi építészetből e modernizációs, változásokkal teli folyamatot jól szemlélteti, hogy míg például egy 1895-ben készült törvényszéki épületben a nagy tárgyalási terem „nagy bűnügyi végső tárgyalási” teremnek hívják,²⁵ addig a *bűnvádi perrendtartásról* szóló 1896. évi XXXIII. és az *esküdtbiróságokról* szóló 1897. évi XXXI-II. törvénycikkek nyomán ezeket e termeket esküdtszéki teremként feliratozták. Hasonló változás a közigazgatásban például az anyakönyvi hivatalok megjelenése volt 1895 után, miután állami kézbe vették az anyakönyvvezetést, de azt területi alapon kiszervezték, így szükségessé vált ezen szerveknek helyet adni a közigazgatási épületekben.²⁶

A kutatás summázata azt mutatja, hogy az *európai minták mind a kodifikációs, mind az építészeti megoldásokban kéz a kézben jártak és hatottak a magyar viszonyokra, s mivel az alapelvek és az alapmegoldások alkalmazása*

egyértelmű volt, így a magyar bírósági és közigazgatási épületek nagyon hasonlítanak az európai (német–osztrák) társaikra.

5. Tradíciók és továbbélő tradíciók

A tradicionális, azaz a hagyományos elemek, valamint azok továbbélésének keresése a jog és építészet történeti vizsgálati konglomerátumában számos új gondolat megszületését segítette elő. A vizsgálat ívének igazságügyi és közigazgatási szegmensekre szeletelése nyomán a tradíció fénynyalábjai hamarabb felderítik a városházák, mint a bírósági épületek karakterét, így ez a gondolatfoszlányok sorrendiségét is meghatározza.

5.1. Városháza-építészeti

Az igazságszolgáltatási szervezethez képest az 1870–1871-ben modernizált, de a későbbi évtizedekben is alakuló közigazgatási szervezet *infrastrukturális előnyből* indult. Ez érthető, hiszen a korábbi városházák és megyeházák továbbra is rendelkezésre álltak. Azonban az adminisztrációs feladatok és nem utolsósorban a jelentős lakosságnövekedés következtében a helyi közigazgatás néhány évtizeden belül felduzzadt, ami elodázhatatlanná tette a közigazgatási épületek építését. Jól látszik a vármegyei²⁷ és városi törvényhatóságok esetében egyaránt, hogy az 1880–1890-es évtizedtől kezdődően megindultak a székházépítések szerte az országban.

Ezekhez a *mintát – építészeti értelemben – egyértelműen az európai – elősorban a német nyelvterület – megoldásai szolgáltatták*, azonban a szervezeti megoldások részben továbbélítve a *tradicionális intézményeket* (közgyűlés, főispán, alispán, megyerendszer), részben pedig modernizálva (operatív működés elősegítése, választott és virilisz képviselő, korszerű és szakszerű hivatali szervezet, ellenőrzési szervezetek és függési viszonyok) sajátosan magyar struktúrát eredményeztek. Ennek egyértelműen érezhető az építészeti lenyomata a közigazgatási épületekben, az alaprajzi struktúrában és az önkormányzatiságot hangsúlyozó reprezentativitásban.

Így például egy törvényhatósági városháza építészeti megjelenése azt az első benyomást kelti a szemlélő számára, hogy egy „megszokott” európai városi székházzal áll szemben – hiszen jellemzően monumentális, tornyos, a közgyűlési termet kívülről is jól látható épületként jelenik meg –, közelebből viszont helyi szimbolikus elemeket (címerek, zászlók, szobrok stb.), formákat vonultatnak fel. Ez különösen igaz a 19–20. század fordulóját követően épült, ún. magyaros szecessziós városházák esetében (Kecskeméttől kezdve, később Marosvásárhely, Szabadka), amelyek egyértelműen magyar köntösbe bújtatták a sémaszerűen megalkotott székházakat.²⁸

5.2. Bírósági épületek

A magyarországi bírósági épületek esetében a tradíció nehezen értelmezhető, legalábbis a dualizmus első szakaszában, illetve azon évtizedeiben, amikor nagy számban nőtt az új igazságügyi épületek létesítése.

A kezdeti időszakban, az 1870-es évek elején, majd ebben és a következő dekádban a szervezetet ugyan megreformálták, és létrehozták az ún. elsőfolyamodású bíróságokat, s ezzel „instant” igény jelentkezett az új szervek elhelyezésére, de erre még nem kerülhetett sor az állami anyagi lehetőségek és a szervezet kiforratlansága miatt.²⁹ Így korábbi közigazgatási szervek épületeiben kezdték el működésüket az új királyi járásbíróságok és törvényszékek. (Más értelmezésben ez a helyzet ugyanakkor a tradíció továbbvitelét is jelentette: az 1869. évi, a közigazgatást és igazságszolgáltatást elválasztó rendelkezést megelőző „megszokott” állapot, a két tevékenység egy épületben, székházban való végzése továbbra is fennmaradt, dacára az államhatalmi ágak szeparációjának.)

Az új igazságügyi építések „boomja” idején, az 1880–1900-as években pedig éppen az volt a meghatározó, hogy olyan épületeket létesítettek, amelyek a legmodernebb eljárásjogi követelményeknek felelnek meg, sőt már úgy, hogy a kodifikáció még nem járt a megvalósulás fázisában, mégis a szóbeliség, nyilvánosság és közvetlenség elveinek megfelelően építkeztek.

Végül az igazságügyi épületek mégis sokkal inkább a tradíció hordozóivá lettek, mint a közigazgatási épületek, de ez már elsősorban az építészeti megformálásnak köszönhető, hiszen kialakításukban sokkal inkább tovább tartott a historizmus, mint a városházák esetében.³⁰

6. Összefoglalás

A dualizmus kori magyarországi jogalkalmazás szervezeti és építészeti sajátosságainak vizsgálata, amely a jogrendszer modernizációjának dologi feltételrendszerét, valamint az építészeti téréngényét állította fókuszpontba, rávilágított az európai kontextusban (is) értelmezhető magyar megoldások sajátosságaira.

Az államszervezeti modernizáció, a mögötte meghúzódó központi és helyi feladatellátás volumennövekedése az infrastruktúra fejlesztését is magával hozta, ezért a korszakban számos új jogszolgáltatási (közigazgatási és igazságügyi) épületnek kellett épülnie. Ekképp a vizsgálatnak erre a két középtípust kellett kiterjednie.

Az államhatalmi ágak szeparációja révén a közigazgatási (ezen belül a városházák) és az igazságügyi épületek külön fejlődési utat jártak be (bár előtörténetük összefonódott). Ezt a fejlődést éppen úgy determinálta a mintakövetés, mint a sajátos magyar megoldások alkalmazása, valamint a tradíció és a modernizáció ötvözte is bevonta a magyar igazságszolgáltatási és közigazgatási szervezet elemeit.

A nyugati, elsősorban német nyelvterület mintáinak követése nyomán a magyarországi igazságszolgáltatási és közigazgatási szervezetben és azokat kiszolgáló épü-

letekben ún. „nagy megoldásokkal” találkozhatunk, azaz e tágabb (európai) kontextusban a magyar épülettípusok nagy hasonlóságot mutatnak külhoni társaikkal. A bírósági épületben e „nagy megoldások” eredményeképp „mintaszerűen” alakították ki a közlekedő, várakozó és tárgyalási tereket, összefüggésben a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság eljárásjogi alapelvekkel. A városházákon pedig e mintaszerűség elsősorban a főbejárat–előcsarnok–díszlépcső–közgyűlési terem útvonalában és térfűzésében jelenik meg.

A különbségek, vagyis a mintáktól eltérő, sajátos magyar megoldások jelentik a „kis megoldásokat”, azokat, amelyek az itthoni szervezeti jellemzőkből adódnak leginkább. Az eltérések a bírósági épületekben az ügyvitelből, működésből adódnak, a városházákon pedig dominánsabban a helyi (önkormányzati) hivatalszervezethez való igazodásból. Ezek a sajátosságok az államszervezet, jogrendszer milyenségéből fakadnak, s az épületek belsőjére (alaprajzi rendszerére) hatnak, addig a külső esetében a stílusválasztás a meghatározó. Ebben a nézetben az válik a „kis megoldások”, azaz a különbségek tárgyává, hogy a korszak jellemzőjét, a historizáló formaválasztást mi befolyásolta, s majd ezeket hogyan váltotta a saját, nemzeti (magyaros szecessziós) formavilág, amely a helyi (közigazgatási) épületeken hamarabb és nagyobb mértékben, míg az állami (igazságügyi) épületeken később és kevésbé nyert teret.

A kutatás megmutatta, hogy a dualizmus korszakában a városházák – még az államhatalmi ágak szétválasztása előtti „időkből” következően – „infrastrukturális előnyből” indultak, ugyanis a szeparáció után közvetlenül az adminisztratív szervek korábbi épületeikben (városházák,

megyeházák) maradhattak, míg a bíróságoknál – a szervezeti modernizáció nyomán – „instant” igény jelentkezett az új épületekre. Mindkét típusnál leginkább a századforduló környéke hozta el az építkezések megsokasodását.

Az európai minták mindkét szervezet és épületfajta kialakításában meghatározóak voltak, de a városházáinkat a helyi szervezeti sajátosságok tették egyedivé, míg a bíróságainknál az „előre tervezés” adta a kuriózumot: a befejezetlen kodifikáció ellenére olyan korszerű épületeket építettek, amelyek a későbbi igényeknek is megfeleltek.

A városi székházak minden modernizáció (a törvényhatósági rendszer létrehozása) ellenére kénytelenek voltak (szó szerint) teret adni a magyar közigazgatás tradicionális (továbbélő) elemeinek: a közgyűlésnek, a főispánnak (városban és megyében), az alispánnak (megyében). (Önmagában a fennmaradó megyerendszer is tradicionális elemnek tekinthető.) De – természetesen – a részleges modernizáció is helyet talált a városházi falak között: az operatív működés elősegítése, választott és virilis képviselő, korszerű és szakszerű hivatali szervezet, ellenőrzési szervezetek és függési viszonyok az egymásra fűzött hivatali szobákban, irodacsoportokban, kis és nagy (bizottsági) tárgyalókban stb.

Ezzel szemben bíróságaink inkább „sémászerűen” épültek, ami könnyen magyarázható az állami megrendeléssel (az igazságszolgáltatás már állami és nem helyi feladat lévén), ebből fakadóan a szűk tervezői körrel és a tradicionális (külső) megjelenéssel.

Összességében a dualizmus korának államszervezeti és a jogrendszert érintő modernizációja olyan magyar (strukturális, kodifikációs, építészeti) megoldásokat hozott, amelyek az európai közegbe jól beilleszkednek.

MEGYERI-PÁLFFI, ZOLTÁN

Die organisatorischen und architektonischen Merkmale der ungarischen Rechtsanwendung in der Zeit des Dualismus

(Zusammenfassung)

Die Studie konzentriert sich auf eine Untersuchung der organisatorischen und architektonischen Merkmale der Rechtsanwendung in Ungarn während der Zeit des Dualismus, wobei die materiellen Bedingungen der Modernisierung des Rechtssystems und der Bedarf an architektonischem Raum im Mittelpunkt stehen. Diese Untersuchung beleuchtet auch die Spezifitäten der ungarischen Lösungen, die (auch) in einem europäischen Kontext interpretiert werden können.

Die Modernisierung der staatlichen Organisation und die damit einhergehende Zunahme zentraler und lokaler Aufgaben brachte die Notwendigkeit mit sich, die Infrastruktur auszubauen, so dass im Laufe der Zeit eine Reihe neuer Justiz- und Verwaltungsgebäude errichtet werden muss-

ten. Mit der Gewaltenteilung entwickelten sich die Verwaltungs- und Justizgebäude getrennt voneinander. Diese Entwicklung wurde durch die Verwendung von Modellen, die Anwendung spezifischer ungarischer Lösungen, Tradition und Modernisierung bestimmt. Die Studie konzentriert sich auf die so genannten „Hauptlösungen“, die auf ausländischen Modellen basieren, und auf die so genannten „kleinen Lösungen“, die auf ungarischen Entwicklungen beruhen. Auf dieser Grundlage lässt sich feststellen, dass die Modernisierung der Staatsorganisation und des Rechtssystems in der Zeit des Dualismus ungarische Lösungen (strukturelle, kodifikatorische, architektonische) hervorbrachte, die sich gut in den europäischen Kontext einfügen.

MEGYERI-PÁLFFI, ZOLTÁN

The Organizational and Architectural Characteristics of the Application of Law in Hungary in the Era of Dualism

(Abstract)

The study is based on an examination of the organisational and architectural characteristics of the application of law in Hungary during the dualism period, focusing on the material conditions of the modernisation of the legal system and the need for architectural space. This research also sheds light on the specificities of Hungarian solutions that can (also) be interpreted in a European context.

The modernisation of the state organisation and the resulting increase in the volume of central and local tasks brought with it the need to develop infrastructure, and therefore a number of new legal (administrative and judicial) buildings had to be constructed during the period.

With the separation of powers, administrative and judicial buildings developed separately. This development was determined by the use of models, the application of specific Hungarian solutions, tradition and modernisation. The study will focus on the so-called “major solutions” based on foreign models and on the so-called “minor solutions” based on Hungarian developments. On this basis, it can be concluded that the modernisation of the state organisation and the legal system in the dualist era produced Hungarian solutions (structural, codification, architectural) that are well integrated into the European context.

Jegyzetek

- ¹ Vö. MEYERI-PÁLFFI Zoltán: Az igazságügyi szervezet dologi háttere: a bírósági épületek. In MEYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Szuverenitáskutatás*. (Jogtörténeti Értekezések 43.) Budapest, 2020a. Gondolat Kiadó, 113–123. p.
- ² Vö. MEYERI-PÁLFFI Zoltán: Gondolatok a jog(szolgáltatás) ábrázolhatóságáról, térigényéről és a hatalom architektúrájáról. In MEYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Ábrázolt és épített jog*. (Jogtörténeti Értekezések 53.) Budapest, 2021a. Gondolat Kiadó, 11–25. p.
- ³ Vö. MEYERI-PÁLFFI Zoltán: A közigazgatási szervek épületei Magyarországon és külföldön. In TAKÁCS Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Budapest, 2020b. Gondolat Kiadó, 560–603. p.
- ⁴ Vö. MEYERI-PÁLFFI Zoltán: Bírósági épületek Magyarországon és külföldön. In TAKÁCS Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Budapest, 2020c. Gondolat Kiadó 177–201. p.
- ⁵ A szimbolikával kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy ez nem élvezhetett prioritást, sőt, jelentős hangsúlyt sem kaphatott a kutatásban, hiszen elbillentette volna a témakörök közötti arányokat.
- ⁶ Vö. MEYERI-PÁLFFI 2021a. 14–17. p.
- ⁷ MEYERI-PÁLFFI Zoltán: *A törvényhatósági jogú városok városházái a dualizmus korában*. (Doktori értekezés) Budapest, 2024a. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Csonka Pál Doktori Iskola, 89. p. <http://hdl.handle.net/10890/55166>; SCHEUTZ, Martin: Die Multifunktionalität der Rathäuser in langer Perspektive – Versuch eines Überblicks. In PILS, Susanne Claudie et al. (Hrsg.): *Rathäuser als multifunktionale Räume der Repräsentation der Parteien und des Geheimnisses*. Innsbruck–Wien–Bozen, 2012. Studien Verlag, 28. p.
- ⁸ MEYERI-PÁLFFI 2024a. 90. p. SCHEUTZ 2012. 27. p.
- ⁹ Vö. MEYERI-PÁLFFI 2024a. 89–90. p.
- ¹⁰ Vö. MEYERI-PÁLFFI Zoltán: Új bíróságok, új épületek? Az 1871. évi XXXI. tc. végrehajtása a bíróságok elhelyezése tükrében, Bihar vármegye példáján keresztül. In KIS Norbert – PERES Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára. Studia sollemnia scientiarum politico-camerarium*. Budapest, 2017a. Dialóg Campus Kiadó–Nordex Kft. 267–274. p.
- ¹¹ MEYERI-PÁLFFI Zoltán: *Bíróság-szervezés Pest vármegyében*. Budapest, 2024b. Budapest Környéki Törvényszék; MEYERI-PÁLFFI Zoltán: *Organisation of Courts in Pest County*. Budapest, 2024c. Budapest Környéki Törvényszék; MEYERI-PÁLFFI Zoltán: *Fejér vármegye járásbíróságainak szervezéstudományi tanulmányok*. Székesfehérvár, 2023. Székesfehérvári Törvényszék; MEYERI-PÁLFFI Zoltán: *Jogszolgáltatás a polgári kori Fejér vármegye járásbíróságain 1872–1944*. Székesfehérvár, 2022a. Székesfehérvári Törvényszék; MEYERI-PÁLFFI Zoltán: *A Székesfehérvári Törvényszék polgári kori története 1872–1944*. Székesfehérvár, 2021b. Székesfehérvári Törvényszék; MEYERI-PÁLFFI Zoltán: *Epizódok a Pestvidéki Királyi Törvényszék történetéből 1872–1944 / Episodes from the History of the Royal Pest Environs Regional Court 1872–1944*. Budapest, 2019a. Budapest Környéki Törvényszék; MEYERI-PÁLFFI Zoltán: *Az egeri Törvényház / The Eger Courthouse*. Budapest–Eger, 2018. Országos Bírósági Hivatal.
- ¹² Vö. MEYERI-PÁLFFI, Zoltán: The Architectural Background of the Hungarian Justice System in the Age of the Austro–Hungarian Monarchy. *Jogtörténeti Szemle*, 2021c. special issue 46–52. p.; MEYERI-PÁLFFI 2020c; MEYERI-PÁLFFI Zoltán: Bíróságok a dualizmus kori Magyarországon. Igazságügyi paloták a polgári korban. *Rubicon*, 30. 2019b. 9–10. sz. 66–75. p.
- ¹³ Már az 1868. évi perrendtartásban megjelentek a szóbeliség és nyilvánosság elvének csirái, de csak az ekkor rendezett sommás eljárásban „kelhettek ki”. Vö. MEYERI-PÁLFFI 2020c. 187–188. p.; 1868. évi LIV. tc. 103–105. §; BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. Zala Megyei Bíróság–Magyar Jogász Egyesület Zala Megyei Szervezete, 233. p.
- ¹⁴ Vö. MEYERI-PÁLFFI 2020c. 187–188. p.
- ¹⁵ Vö. MEYERI-PÁLFFI Zoltán: Az igazságügyi szervezet a fizikai valóságban: a Kúria épülete. *Jogtörténeti Szemle*, 19. 2017b. 1–2. sz. 88. p.; KLEMMER, Klemens – WASSERMANN, Rudolf – WESSEL, Thomas Michael: *Deutsche Gerichtsgebäude. Von der Dorflinde über den Justizpalast zum Haus des Rechts*. München, 1993. Verlag C.H. Beck, 28. p.
- ¹⁶ Vö. MEYERI-PÁLFFI 2021a. 18–21. p.; KENGYEL Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, 2003. Osiris Kiadó, 30–39. p.; SCHALL, Konrad: *Gerichtsbauwesen 1803–1918 im Spiegel von Gerichtsverfassung und Prozeßordnungen – dargestellt am Beispiel Badens*. (Inauguraldissertation) Schwäbisch Garg, 1994.
- ¹⁷ Vö. MEYERI-PÁLFFI 2021a. 21–22. p.; SZÉKELY Márton: Igazságügyi épületek tervpályázatai Magyarországon 1903–1916 között. In MEYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Ábrázolt és épített jog*. (Jogtörténeti Értekezések 53.) Budapest, 2021. Gondolat Kiadó, 64–66. p. A magyarországi igazságügyi paloták hasonlóságához l. MEYERI-PÁLFFI Zoltán: A bécsi neoreneszánsz Debrecenben. Wágner Gyula igazságügyi palotái *Régiókutatás Szemle*, 2017. 1. sz. 37–52. p.

- ¹⁸ Kép forrása: Megyeri-Pálffi Zoltán rajza.
- ¹⁹ Vö. MEGYERI-PÁLFFI 2024a. 30–33. p.; MEGYERI-PÁLFFI Zoltán – MARÓTYZ Katalin: Hat törvényhatósági jogú város székház-építési pályázata. Hivatalszervezés és helyigény. *Építés – Építészettudomány*, 2022b. 1–2. sz. 91–128. p. DOI: <https://doi.org/10.1556/096.2021.00012>; MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: Anyakönyvezés térben és időben: az állami anyakönyvezés bevezetése és építészeti hatásai a dualizmus korában. In MEZEY Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. (Jogtörténeti Értekezések 50.) Budapest, 2021d. Gondolat Kiadó, 193–204. p.; MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: A szegényügy „helye” a törvényhatósági jogú városokban a dualizmus korában. *Jogtörténeti Szemle*, 2024. 4. sz. 42–49. p. DOI: <https://doi.org/10.55051/JTSZ2024-3p42>.
- ²⁰ Ennek elemei voltak többek között a céhrendszerben a vándorlási kötelezettség és külföldi hadmérnökök és építőmesterek itthoni foglalkoztatása. Vö. MEGYERI-PÁLFFI 2024a. 89. p.; KOMÁRIK Dénes: Építészképzés és mesterfelvétel a XIX. században. Pesti mesterek és mesterjelöltek. *Építés – Építészettudomány*, 1971. 4. sz. 379–418. p.; GY. BALOGH Ágnes: Adatok a Budai Kőműves és Kőfaragó céh életéből. *Építés – Építészettudomány*, 1998. 1–2. sz. 93–123. p.; FELD István–VELLADICS Márta: *Magyar építészet 2. Buda elfoglalásától József nádor koráig (1541–1808)*. Budapest, 2016. Kossuth Kiadó, 179–180. p.; FEHÉRVÁRI Zoltán – HAJDÚ Virág – PRAKHALVI Endre – RITOÓK Pál: *Magyar építészet 3. A Szépitő Bizotmánytól Napjainkig. (1808-tól napjainkig)*. Budapest, 2017. Kossuth Kiadó, 24. p.; GYETVAINÉ BALOGH Ágnes: Itáliai és német építőmesterek tevékenysége a budai polgár városban a török kiűzése után. *Építés – Építészettudomány*, 2022. 3–4. sz. 233–251. p. DOI: <https://doi.org/10.1556/096.2022.00002>.
- ²¹ Vö. MEGYERI-PÁLFFI 2024a. 89. p.; SISA József: A József Műegyetem és az Állami Felsőipariskola. In SISA József (szerk.): *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet*. Budapest, 2013. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Osiris Kiadó, 338–339. p.; MARÓTYZ Katalin: Mintakövetés és invenció a XIX. század második felének budapesti építészetében. *Építés – Építészettudomány*, 2005. 1–2. sz. 36. p.
- ²² Már a 18. században is jelen voltak a szakmai kiadványok a magyar építészek látókörében. Vö. MEGYERI-PÁLFFI 2024a. 89. p.; BIBÓ István: A magyar építészeti szakirodalom kezdetei (Építészeti szakönyvek Magyarországon a XVIII. században). In ZÁDOR Anna – SZABOLCS Hedvig (szerk.): *Művészet és felvilágosodás*. Budapest, 1972. Akadémiai Kiadó, 27–122. p.
- ²³ Vö. MEGYERI-PÁLFFI 2020a 119–120. p.; SISA József: Építészegetestület. In SISA József (szerk.): *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet*. Budapest, 2013. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Osiris Kiadó, 350. p.; MARÓTYZ Katalin: *Wéber Antal építésze a magyar historizmusban*. Budapest, 2009. Terc, 51–53. p.
- ²⁴ Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: Fordulatok a pesti Új Városháza létesítésében. In MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Épített közigazgatás*. (Jogtörténeti Értekezések 66.) Budapest, 2024d. Gondolat Kiadó, 63–80. p.
- ²⁵ Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: A debreceni Magyar Királyi Törvényszék egykori épülete. In BARTHA Ákos – SZÁLKAI Tamás (szerk.): *Interdiszciplinaritás a régiónkutatásban: IV. Fialat kutatók nemzetközi konferenciája*. Debrecen, 2014. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 31–46. p.
- ²⁶ Vö. MEGYERI-PÁLFFI 2021d. 193–204. p.
- ²⁷ Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: Vármegyeházák a történeti Magyarországon az 1870-es közigazgatási reform után. In FREGAN Beatrix et al. (szerk.): *Tanulmánykötet a 6. Báthory–Brassai nemzetközi konferencia előadásából* Budapest, 2015. Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola, 446–461. p.; MEGYERI-PÁLFFI 2024a 84–86. p.
- ²⁸ Vö. MEGYERI-PÁLFFI 2024a. 97–99. p.
- ²⁹ Vö. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: Bíróházak a polgári kori Erdélyben – Épületek, építészek. In FEGYVERESI Zsolt – VERESS Emőd (szerk.): *Történelmi bírósági épületek Erdélyben*. Kolozsvár, 2021e. Forum Iuris, 69. p.; MEGYERI-PÁLFFI 2020c. 187. p.
- ³⁰ L. korábban!

